
СЕКЦИЯ № 3. Исторические науки

KUCHLI IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMINING ASARLARDA YORITILISH TARIXI

Yunusxo'jayev Habibulla Zafar o'g'li

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://orcid.org/0009-0004-0455-3507>

Annotatsiya: Maqolada muallif tomonidan insonlar ijtimoiy siyosatga davlatda kuchli ijtimoiy imkoniyatlar berilgan sharoitdagina erisha olishi haqida o'z fikrlarini bayon etgan.

Kalit so'zlar: sharq, tarixiy-madaniy, iqtisodiy-siyosiy, ijtimoiy, siyosat, oila, soliq, dinor, vaqf, O'zbekiston, davlat, axborot, resurs, risk, g'oya.

Аннотация: В статье автор рассматривает, что люди могут осуществлять социальную политику только при наличии сильных социальных возможностей в государстве. Социальная возможность означает способность распределять места, полномочия, уровни, позиции и привилегии на социальной лестнице. Автор подчеркивает, что на это распределение влияет парадигма экономических возможностей. Например, доход или богатство, являясь экономическими возможностями, также определяют социальный статус.

Ключевые слова: Восток, историко-культурный, экономико-политический, социальный, политика, семья, налог, динар, дар, Узбекистан, государство, информация, ресурс, риск, идея.

Annotation: In the article the author the fact that people can achieve social policy only in the conditions of strong social opportunities in the state. Social opportunity means the ability to distribute places, powers, levels, positions, privileges on the social ladder. Of course, this distribution is influenced by the paradigm of economic opportunities. For example, despite the fact that income or wealth are economic opportunities, they also describe social status.

Keywords: east, historical-cultural, economic-political, social, politics, family, tax, dinar, endowment, Uzbekistan, state, information, resource, risk, idea.

Ijtimoiy hayot jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlam vakillarining turmush tarzi va ularning xatti-harakatlarining mushtarak tizimi bo'lib, u turli hodisalarga nisbatan ijtimoiy munosabatlar tizimi sifatida yuzaga keladi. Ijtimoiy siyosatning sub'yektlari davlatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi organlari, ish beruvchilar, kasaba uyushmalari va boshqa jamoat birlashmalari hisoblanadi.

Ijtimoiy himoya tizimi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- ijtimoiy adolat va tenglik;
- ijtimoiy mas'uliyat;
- ijtimoiy sherikchilik;
- ijtimoiy kafolatlar.

Davlat ijtimoiy siyosatining asosiy mezonlarini aholining turmush darajasi va sifatini yaxshilash tashkil etadi. Aholining turmush darajasi odamlarning zarur moddiy va ma'naviy ne'matlar bilan ta'minlangani, bandligi, shuningdek, "inson taraqqiyoti – bilimi, salomatligi, shaxsiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari hamda uning yashash shart-sharoitlari, uy-joyga egaligi, atrof muhitning ahvoli, iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlari qondirilishini ifodalovchi mezonlar asosida aniqlanadi" [1].

Ijtimoiy siyosatning nazariy jihatlarini haqida so'z yuritganda unda shaxs, davlat va jamiyatning o'zaro dialektik aloqadorligi muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ijtimoiy hayotni tartibga solish va uni yanada takomillashtirishda shartli ravishda quyidagi uchta jihatni e'tiborga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Ular quyidagilardir:

1. Shaxsning ijtimoiy rivojlanishi (mikro darajada);

2. Davlatning ijtimoiy rivojlanishi (makro daraja);

3. Korxonalar, tashkilotlar va tijorat kompaniyalarining ijtimoiy rivojlanishi (mezo-daraja). Shaxsning ijtimoiy rivojlanishi (mikro darajada), bu inson o'zligini anglashi, o'zini o'zi boshqara olishi, uning shaxsiy ko'nikma va paradigmalari asosida shakllanadi. Ya'ni, uning bilimi va axloqiy ko'nikmalarini o'lchash uchun ijtimoiy muhitning o'rni katta, shu asosdan u ma'lum ijtimoiy birliklar, oila, mahalla, atrofdagilar ta'siri ostida yuzaga keladi.

To'g'ri, shaxsning ijtimoiy rivojlanishi avvalambor insonning o'ziga bog'liq bo'lsa-da, ijtimoiy so'zining ma'no va mazmunidan kelib chiqib, tahlil etilsa, uning rivojlanishida jamoa katta rol o'ynaydi. Ya'ni, shaxsning ijtimoiy ko'nikmalaridan tashqari uning barcha shaxsiy qobiliyatlarini, funksional vazifa va bilimlarini, mavjud bo'lgan ma'lumotlar miqdorini atrofdagilar qiziqishlari bilan uyg'unlashtirish kerak bo'ladi.

Davlat darajasida jamiyatning ijtimoiy rivojlanishi o'z-o'zidan ayonki, uning barcha a'zolarining sa'y-harakatlari bilan vujudga keladi, ya'ni bunda insonlar o'rtasidagi o'zaro progressiv muloqotlar tizimi shakllanadi. Har bir mintaqada o'ziga xos o'xshash ijtimoiy resurs shakllanadi va keyin butun mamlakat bo'ylab birlashadi. Davlat miqyosida jamiyat rivojini ta'minlash uchun barcha ijtimoiy sub'yektlar (ijtimoiy fondlar, uyushmalar, mahalla va boshqalar) bir maslak sari yakdil qadam tashlashi, ular ish faoliyati muvofiq bo'lishi muhim. Yoki ma'lum bir hududda xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning iqtisodiy faoliyatini yaxshilash ham zarur. So'ngra har bir ijtimoiy sub'yektning ish natijalariga ko'ra jamiyat ijtimoiy fundamenti shakllanadi. To'plangan tajribalar pirovardida jamiyatning ijtimoiy rivojlanish darajasini belgilaydi.

Endi sharq xalqlarida ijtimoiy masalalarga oid qarashlarga e'tibor qaratsak. Masalan, xalq turmush tarzi bilan bog'liq oila va jamiyat hayotining turli masalalari sharq xalqlari tarixi hamda madaniyatining qadimgi merosi zardushtiylikka oid adabiyotlarda o'z ifodasini topgan. Ularda o'sha davrning axloqiy, falsafiy va ijtimoiy g'oyalarini aks ettiruvchi zardushtiylar turmush tarzi, kishilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga oid fikrlar o'sha davrda va undan so'ng jamiyatdagi ijtimoiy-falsafiy qarashlarning takomillashishi uchun asosiy manba bo'lib xizmat qilgan [3].

XV asrda yashagan diniy ulamo Xo'ja Ahror Valiyning "Manoqibi Xoja Ahror" asarida keltirilishicha, Umar Shayx Mirzo Toshkent aholisiga soliq solganida 250.000 dinor miqdordagi bir yillik soliqni uning o'zi to'lab yuborganligi ma'lum. Ma'lum muddat o'tgach, yana 70.000 dinorni ham o'zi to'lagan. Ushbu saxovatli ishni Xoja Ahror xalq oldida obro' e'tibor qozonish uchun emas, balki o'sha murakkab vaziyatlarda xalq gardaniga tushgan og'ir yukni yengillashtirish uchun qilgan [4].

Shuningdek, yaqin tariximizga murojaat qilsak, 1941-1945 yillardagi ikkinchi jahon urushining og'ir damlarida o'zbek xalqi front hududlaridan O'zbekistonga ko'chirib keltirilgan xalqlarga nisbatan haqiqiy bag'rikenglikni namoyon etgan. Jumladan, Rossiya, Ukraina, Belorussiya, Polsha kabi davlatlardagi front oldi viloyatlaridan O'zbekistonga ko'chirib keltirilgan aholiga insonparvarlik ko'rsatilgan. Masalan, urush yillarida O'zbekistonga 1 mlndan ortiq kishi ko'chirib keltirilgan bo'lsa, shulardan 240 000 dan ko'prog'i bolalar edi [7].

Shunday og'ir damlarda ularga ijtimoiy yordamlar ko'rsatilib, evakuatsiya qilinganlar mahalliy oilalarga, bolalar uylariga, maxsus maktablarga joylashtiriladi. Xalq boshidan kechirgan og'ir Stalin qatag'onlari yillari va ikkinchi jahon urushi yillari ko'plab qiyinchiliklarni ko'rgan koreyslar, nemislar, turklar, polyaklar, ruslar, greklar, yahudiylar, qrim-tatar va boshqa millat vakillari O'zbekistonga ko'chirilgan bo'lib, ular uchun O'zbekiston ikkinchi Vatanga aylandi. Chunki ular shu yerda yashab qoldilar, shu yerda tarbiya topib, kamolga yetdilar.

Davlatimiz milliy mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng barcha sohalarida bo'lgani kabi ijtimoiy sohada ham ulkan islohotlar boshlandi. Jamiyat va davlatning alohida e'tiboriga muhtoj qatlam vakillariga doimiy g'amxo'rlik ko'rsatilib, qo'llab-quvvatlanmoqda. Masalan, ijtimoiy siyosatning rivojlanish tendensiyasiga muvofiq, agar 1990-yil respublikada xarajatlarning 31 foizi ijtimoiy sohalarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan bo'lsa, bugungi kunga kelib ushbu ko'rsatkich 60 foizni tashkil etadi. Uning asosiy qismi ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot sohalariga yo'naltiriladi. Ijtimoiy yo'nalishlarda olib borilgan izchil islohotlar natijasida mamlakatimizda aholi yalpi daromadlari 12,2 barobar oshdi. Aholining o'rtacha umr ko'rish darajasi 67 yoshdan 73,2 yoshga yetdi. O'zbekiston ushbu ko'rsatkich bo'yicha dunyoning rivojlangan davlatlari

darajasiga yaqinlashdi [8].

2021-yilgacha bo'lgan davrda respublikada kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar natijasida aholi jon boshiga real jami daromad 43,9 foizga, o'rtacha hisoblangan nominal oylik ish haqi 79,7 foizga yoki 2016-yildagi 1293,8 ming so'mdan 2019-yilda 2324,5 ming so'mga oshdi. Jahon bankining "O'zbekiston fuqarolarini tinglab" loyihasi doirasida, uy xo'jaliklari orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, 2020-yilning yanvar-mart oylari uchun o'rtacha kambag'al xonadonning oylik daromadi taxminan 1,5 million so'mni tashkil etib, taqqoslama narxlarda bu ko'rsatkich o'tgan yilning mos davriga nisbatan 12 foizga oshgan [9].

Mazkur islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad xalq manfaati, yurt tinchligi va vatan taraqqiyoti deyishimiz mumkin. Ularning tag zamirida esa ijtimoiy davlatchilikni rivojlantirish va takomillashtirish yotadi. Ijtimoiy davlat, avvalo, ishsizlikdan himoyalani, kafolatlangan sifatli ta'lim, malakali tibbiy yordam, barcha uchun teng imkoniyatlar, oilalar, bolalar, ayollar, qariyalar, nogironligi bor shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash kabi ko'plab vazifalarni o'z zimmasiga oladi. Shuning bilan birga, yashash uchun zarur resurslar – ichimlik suvi, tabiiy gaz, elektr energiyasi, transport va boshqa qulayliklar bilan ta'minlanish, majburiy mehnatga taqiq qo'yish ham ijtimoiy davlatda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: *"...ijtimoiy davlatda hech kim e'tibordan chetda qolmaydi, o'z muammolari bilan yolg'iz tashlab qo'yilmaydi"* [10].

XULOSA. Keltirilgan misollar tarixda ham o'zbek xalqida odamlarga ijtimoiy ko'mak berish, ularga yordamlar ko'rsatish an'anasi mavjud bo'lganligini tasdiqlaydi. Ya'ni, tarixda ham saxovatli insonlar doimo xalq dardini ko'zlab ish yuritganligiga guvoh bo'lish mumkin. Bu esa tarixdan zarur xulosalar chiqarib, kelajakda aholini ijtimoiy himoya qilish mexanizmlarini yanada mustahkamlashni, uning maqsadli yo'nalishlarini belgilab olishni nazarda tutadi. Markaziy Osiyoda joylashgan O'zbekistonda bugungi kunda tarixiy an'analarga asoslangan holda, g'arb mamlakatlaridan farqli ravishda aholini ijtimoiy himoya qilish prinsipiga amal qilinadi. Ya'ni aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi davlat ichki siyosatining ustuvor yo'nalishi sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Q. Abdurahmonov, O'zbekistonda inson omili va manfaatlari-eng oliy qadriyat. Iqtisodiy, ilmiy-tahliliy risola. –Toshkent.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2017.-B 189.

2. Маковелский А.О. Авеста. — Баку, 1960. – С. 89-92; Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи. — М.: Наука, 1988. – С. 200-201; Дорошенко Е.А. Зороастрийцы в Иране. — М.: Наука, 1982. – С. 84-99; Т. Mahmudov, Avesto haqida. – T.: Sharq, 2000. – B. 13; Tohir Karim. Muqaddas Avesto izidan.– T., 2000; H. Homidov, Avesto fayzlari. – T., 2001. – B. 57-61; Avesto

yasht kitobi / Isxoqov M. tarjimasi.– T.: Sharq, 2001; Avesto tarixiy badiiy yodgorlik / Asqar Mahkam tarjimasi. – T.: Sharq, 2001.

3. Z. Qutiboyev, Xoja Ahror Valiy. T. "Fan". 1996. 82 bet.

4. M. Cho'qay Istiqlol jallodlari. -T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1992, 6-bet.; Behbudiy. Tanlangan asarlar. So'z boshi. T; Ma'naviyat, 1999, 28-b.; M. Abdurashidxonov Xotiralarim. -T.: Sharq. 2001.; Avloniy. Tanlangan asarlar 1, 2 jildlar. Ma'naviyat. 1998; Behbudiy. Tanlangan asarlar, Ma'naviyat. 1999, Fitrat. Tanlangan asarlar 1,2,3 jildlar, 2000-2003.; Behbudiy M. Turkiston madaniy muxtoriyati loyihasi. Jahon adabiyoti, 2003-yil, avgust, 146-b.; Do'stqorayev B. O'zbekistonda yangi davlatchilik ma'rifati.// Jamiyat va boshqaruv,1997-yil,2-son,13 bet.

5. Taraqqiyotning "o'zbek modeli" – xalqimiz farovonligining muhim omili // <https://birinchi-prezident.uz/?p=207>.

6. Aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimidagi muammolarni aynan qo'lda boshqarish rejimida hal etishga to'g'ri kelmoqda // <https://kun.uz/news/2020/08/11/aholini-ijtimoiy-qollab-quvvatlash-tizimidagi-muammolarni-aynan-qolda-boshqarish-rejimida-hal-etishga-togri-kelmoqda-obid-hakimov>.

7. Prezident Konstitutsiyada "O'zbekiston — ijtimoiy davlat" degan g'oyani mustahkamlashni taklif qildi // <https://daryo.uz/k/2022/06/20/prezident-konstitutsiyada-ozbekiston-ijtimoiy-davlat-degan-goyani-mustahkamlashni-taklif-qildi>